

تحقیق و پژوهش در اسلام و میان مسلمانان، از زمان پیامبر و ظهور اسلام و نزول قرآن رواج یافت. شکی نیست که دین مبین اسلام، به دینی که پذیرش آن بر اساس تحقیق و تفکر است در میان ادیان مشهور می باشد. آن گونه که سازمان یونسکو در آمار علمی خود، جایگاه تأکید بر تحقیق و پژوهش دین اسلام را، از دیگر ادیان برتر دانسته است. قرآن نیز آدمی را به تحقیق و جست و جو تشویق می کند و او را وامی دارد که در سایه تلاش، حق و حقیقت را بیان دارد و پایه و اساس دین را حفظ کند.

قرآن کریم، بهترین منبع تحقیق

قرآن کریم، از مهم ترین و محکم ترین منابع اسلام پژوهی، به شمار می آید. این کتاب شریف، از منبع وحی سرچشمه گرفته است: هرگز از روی هوای نفس سخن نمی گوید؛ آن چه آورده، چیزی جز وحی نیست او از خودش چیزی نمی گوید و قرآن، ساخته و پرداخته فکر او نیست؛ بلکه همه از سوی خداست. ۴ به گفته امیرمؤمنان، بهار دل ها و سرچشمه علوم و درمان همه بیماری های فکری و اخلاقی و اجتماعی را در قرآن مجید باید جست. قرآن، کتابی است آگاهی بخش و بیدار کننده، هم برای دانشمندان و هم برای توده مردم. فراموش کردن این کتاب بزرگ آسمانی و روی آوردن پژوهشگران به مکتب های انحرافی شرق و غرب، یکی از عوامل مؤثر عقب افتادگی و ضعف و ناتوانی مسلمانان است.

مراحل تحقیق

هر تحقیقی سه مرحله دارد. مرحله اول در هر تحقیق، نیازسنجی است. تحقیق مفید و کاربردی وقتی شکل می گیرد که نیاز، مشکل یا مسئله ای در بین باشد که حل و فصل آن ضروری به نظر آید. مرحله دوم در تحقیق، دست یابی به اطلاعات موجود در موضوع است؛ یعنی محقق باید به بررسی مستقیم موضوع بپردازد و با مشاهده، تجربه و اندیشه، به موضوع نفوذ کند و حقیقت آن را به دست آورد و برای دست یابی به اطلاعات موجود، باید قدرت شناسایی منابع مناسب را داشته باشد. قدم سوم در انجام تحقیق، تولید نهایی راه حل و پاسخ سؤال مطرح شده است.

تحقیق چیست؟

در لغت، تحقیق بررسی، رسیدگی و درست کردن است و در اصطلاح، فعالیت های قدم به قدم فکری را می گویند که برای کشف واقعیت ها و هماهنگ کردن اندیشه با واقعیت، به هدف حل مسئله و پاسخ به سؤال انجام می شود.

محقق کیست؟

محقق، تلاشگری است که می خواهد به حقیقت و واقعیت راه پیدا کند و بشناسد و بشناساند. ظرف جان او، از چشمه زلال علوم و معارف سیراب می گردد و در این مسیر هم ابزار، فنون و روش های تحقیق را می آموزد و هم معیارهای معنوی و اخلاقی را در جان و دل حقیقت طلب خود تحقق می بخشد تا ساخته شود و بسازد. آن گاه اسلحه قلم را به دست می گیرد و نجات جامعه بشری را هدف قرار می دهد.

اهمیت موضوع تحقیق

موضوع پژوهش و تحقیق را می توان مهم ترین و شاخص ترین ابزار پیشرفت هر جامعه دانست. جامعه ای پویا و رو به رشد است که به پژوهش های بنیادین توجه ویژه نماید، تا بتواند از داده های پژوهش، برای پیشرفت های گوناگون در صحنه های مختلف اجتماع استفاده نماید و اهداف آموزش را عینیت بخشد.

قرآن و مطالعه و تحقیق

قرآن مجید در سرزمینی نازل شد که عادت به مطالعه و کتاب خوانی چندان وجود نداشت و به شهادت تاریخ، بیشتر قدرت حافظه در مبادلات فرهنگی و اعتقادی به کار می رفت. بزرگان علم تفسیر نوشته اند اولین آیاتی که در غار حرا بر رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله نازل شد، آیات سوره علق یعنی نود و ششمین سوره قرآن مجید بود که با نام خدا و فعل امر «اقرأ» آغاز می شود؛ یعنی بخوان. پاداش و ثواب قرائت قرآن، به صورت های مختلف، و با واژه ها و تعبیرهای گوناگون ذکر شده است.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پژوهش کرامی باد

پژوهش های محقق موفقی

ضرورت تحقیق

استقلال فرهنگی، پیشرفت، توسعه، اختراع، اکتشاف، ابتکار، خلاقیت، نوآوری و... همه و همه در سایه انقلاب فرهنگی است. انقلاب فرهنگی، ثمره خودباوری است و خودباوری، با تفکر و تأمل و تحقیق و مطالعه در خویشتن به وجود می آید.

آینده کشور اسلامی ما را باید کسانی به دست بگیرند که اهل تفکر، تحقیق و مطالعه باشند. مشکل اساسی کشورهای در حال توسعه، نداشتن روحیه تحقیق و عدم دسترسی به پیشینه تحقیق یا فقدان برنامه تحقیقی است. تحقیق های علمی و فرهنگی، تنها راه سازندگی کشور است. گرچه راه طولانی است، ولی صراط مستقیم است که انسان را به هدف جهان آفرینش می رساند و از هر گونه کجروی حفظ می کند.

آفت های تحقیق و پژوهش

عدم نیازسنجی

یکی از عوامل رکود و گرفتار شدن به آسیب ها، بی اطلاعی از نیازها و پرسش ها و ارائه نکردن تعریف درستی از چارچوب نیازها در کشور اسلامی است. بی شک توسعه در هر کشوری، اعم از اسلامی و غیراسلامی، به میزان شناختی وابسته است که دست اندرکاران آن کشورها از نیازها دارند و نظامی که برای پاسخگویی به آن نیازها طراحی نموده اند؛ زیرا بدون شناخت نیازها، نمی توان انتظار پاسخگویی داشت و بدون پاسخگویی، توسعه و تکامل جامعه ممکن نخواهد بود. در هر صورت، فعالیت های تحقیقاتی و دستاوردهای پژوهشی، بدون مطالعه دقیق نیازها و نداشتن برنامه روشن و اولویت بندی شده، خسارت بزرگی خواهد بود که متوجه امر تحقیق و پژوهش است که گاه دست اندرکاران پژوهشی را گرفتار کار تکراری می نماید و گاه استعدادها را به مسایل غیرضروری مشغول می سازد.

پشتیبانی مالی نکردن از پژوهشگران

وقت گیر بودن امور پژوهشی و ناچیز بودن سود مادی بازگشتی از یک پژوهش برای پژوهشگران و در مقابل، گرانی ابزار پژوهش و منابع تحقیقاتی، اعم از کتاب و رایانه و... علت دیگر است که می تواند موجب کم شدن انگیزه تحقیق باشد.

اولویت ندادن به پژوهش های مورد نیاز

انجام پژوهش های متفرقه، با توجه به علاقه شخصی و بدون در نظر گرفتن اولویت ها، نه تنها موجب توسعه پژوهش نمی شود، بلکه چه بسا پژوهش های تکراری را به دنبال داشته باشد که موجب از بین رفتن امکانات محدود موجود نیز می شود. ۱۰ پژوهشگران برای رفع این مشکل، باید در کارهای علمی و تحقیق و پژوهش، اولویت ها را رعایت کنند و آنچه را بیشتر مورد نیاز جامعه است، ترجیح دهند. باید تحقیقاتی انجام شود که اگر نباشند، معرفت مردم به دین ضعیف می شود و اخلاق و رفتار و اعتقاداتشان بیشتر آسیب پذیر می گردد.

ویژگی های محقق موفق

پشتکار و اراده

با توجه به مشکلات تحقیق مثل اندک بودن افراد متخصص در امر پژوهش، کمی منابع و مآخذ، کمبود امکانات مادی، موانع سیاسی، و موانع اجتماعی از قبیل فرهنگ و آداب و رسوم مردم، پژوهشگر باید پشتکار داشته باشد تا در میانه راه از حرکت باز نایستد. او باید باراده قوی و توکل به خدای بزرگ، در این مسیر پرفراز و نشیب قدم نهد و از مشکلات نهراسد.

سعه صدر

پژوهشگر باید سعه صدر داشته باشد؛ زیرا لازمه تحقیق، مطالعه افکار و اندیشه های مختلف و گاه مخالف با دیدگاه های محقق است. اگر محقق توان تحمل اندیشه های مختلف را نداشته باشد، کار پژوهشگری به سامان نمی رسد و نیز با توجه نکردن به دیدگاه های گوناگون، اثر تحقیقی، تک بعدی و سست می شود.

نقادی و نکته سنجی

پژوهشگر باید نقاد و نکته سنج باشد؛ یعنی به مطالبی که دیگران گفته اند، به دیده انتقاد بنگرد و هر مطلبی را به راحتی و سهولت نپذیرد. در پژوهش، هر مطلبی بایداز محک نقد بگذرد؛ البته تردید در درستی مطالب دیگران، باید سازنده و مقدمه حرکت باشد؛ چرا که غرق شدن در اقیانوس شک و تردید، به ویژه در مسایل مسلم و بدیهی و نیز معارف ثابت دینی، نابود کننده خواهد بود.

پیش نیازهای روحی و جسمی

برای ورود به کارهای پژوهشی، پیش نیازهای روحی و جسمی لازم است. پیش نیازهایی روحی، همچون ایمان و اعتقاد به کار پژوهشی، سلامت روح و روان، روحیه کنجکاوی و شوق دست یابی به حقیقت، آشنایی با روش ها و فنون تحقیق، علم و آگاهی، غلبه عقل بر احساس و قدرت ارتباط با مردم است، و پیش نیازهای جسمی، مثل سلامت جسم، قدرت سازگاری با محیط، توان مسافرت و... می باشد تا پژوهشگر، در امر پژوهش موفق تر باشد.

کنجکاوی و حقیقت جویی

پژوهشگر نباید از کنار قضایا و پدیده های اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و... به راحتی بگذرد و باید درباره این مسایل کنجکاو باشد. روحیه کنجکاوی و رسیدن به حقیقت امور و کشف حقیقت است که انسان را در امر پژوهش ثابت قدم می کند. کسانی که علاقه ای به کشف حقیقت ندارند، توفیق چندانی در تحقیق نخواهند داشت. آشنایی با روش ها و فنون ها، قدرت سازگاری با شرایط محیطی و پرهیز از تعصب، از دیگر ویژگی های مورد نیاز یک محقق است.

منابع:

۱. عبدالحمید واسطی، راهنمای تحقیق بر اساس نگرش اسلام به علم و هستی، قم، دارالعلم، ۱۳۸۲، ج ۲، ص ۳۴.
۲. معصومه سروش، پایان نامه تحصیلی دانش پژوه معارف اسلامی و تبلیغ، ۱۳۸۰، ص ۱۲.
۳. معصومه سروش، پایان نامه تحصیلی، صص ۲۱ و ۲۷ و ۳۷.
۴. نجم: ۳ و ۴.
۵. نهج البلاغه، خطبه ۱۷۶.
۶. تفسیر نمونه، ج ۱۰، صص ۱۹۳ و ۳۹۴.
۷. راهنمای تحقیق، ص ۶۸.
۸. معاونت پژوهشی مرکز مدیریت حوزه علمیه قم، پژوهش و حوزه، س ۲، ش ۶، تابستان ۱۳۸۰، ص ۵.
۹. همان، ص ۵.
۱۰. همان.